

Інна Кончиц,

методист відділу виховної роботи та позашкільної освіти ЧОППО імені К.Д. Ушинського

Олена Кондратенко,

учитель української мови та літератури гімназії №31 гуманітарно-естетичного профілю

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК В УЧНІВСТВА

(у рамках реалізації Програми проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою: «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання» на базі закладів загальної середньої освіти України на листопад 2019 – грудень 2024 років)

Нові технології змушують людський мозок еволюціонувати в небаченому досі темпі. Діти, які ніколи не жили у світі без інтернету, вже «заточені» під віртуальну реальність. До школи зараз приходять абсолютно нові за типом мислення учні. Якщо орієнтуватися на теорію поколінь, створену американськими вченими Нейлом Хоув (Neil Howe) і Вільямом Штраусом (William Strauss) у 1991 році, нині за партами сидить покоління Z – «цифрові» діти.

Інформаційне середовище, у якому живе покоління Z, суттєво впливає на розвиток їх особистості, визначаючи характерні ознаки. Американський дитячий психолог Ш. Постник-Гудвін звертає особливу увагу на збільшення комунікативної відстані між дітьми та їхніми батьками «Техніку знають краще, ніж розуміють почуття людей» [4].

Зарубіжні й вітчизняні психологи (А. Сапа, Г. Солдатова) зазначають, що в покоління Z розвиваються і специфічні психологічні особливості, серед яких сенсорна депривація. «Занурюючись в Інтернет, діти отримують менше сенсорних сигналів із навколишнього світу. Відчуття світу може стати менш чуттєвим: притупляється сприйняття запахів, звуків реального світу, спостерігається спад здатності до співпереживання, емпатії» [11].

Саме емпатія, вміння розпізнавати міміку і жести, тобто успішно спілкуватися наживо, у сучасних дітей набагато слабкіші, ніж у їхніх батьків. Їхні почуття – це смайли та статуси. А текст, фото і відео – головні враження.

І ще один аргумент на користь необхідності розвитку емпатії в учнівства. У сучасних школах все більше уваги приділяється вивченню робототехніки. Типовою освітньою програмою для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти передбачена можливість упровадження в освітній процес галузевих та міжгалузевих інтегрованих курсів, у тому числі курсу «Робототехніка» [7].

Завдяки роботизації з'являться нові робочі місця. Згідно зі звітом Oxford Economics, скоріш за все, машини не зумовлять кризи на ринку праці, а просто змінять його [12]. І треба бути до цього готовими. А поки фахівцям, які володіють недоступними для роботів компетенціями, автоматизація не загрожує. Тому важливо розвивати в учнівства критичне мислення, креативність, вміння комунікувати, працювати в команді (колаборативність). Найголовніша компетенція, яка стане перевагою людей над роботами, – емпатія. Названі нами

м'які навички (англ. soft skills) – ключові навички XXI століття [10]. Вони є універсальними та допомагають досягти успіху в будь-якій професії.

З метою розвитку м'яких навичок або «soft skills» в учнівства спеціалістами Emory University (Атланта, США) та фахівцями з різних наукових інституцій світу за підтримки лауреата Нобелівської премії миру Далай-лами XIV для міжнародного використання була розроблена Програма соціально-емоційного та етичного навчання (*CEEH, Learning Social Emotional and Ethical (SEE) Learning*). Вона ґрунтується на баченні «етичного та повного співпереживання світу для всіх людей» і навчає учнівство бути етичними членами місцевої, національної та світової спільнот, а освітянам дає інструменти для сприяння благополуччю дітей.

Фундаментальною основою для Програми СЕЕН стали праці з емоційного інтелекту Деніела Гоулмена [2] та кращі світові освітні програми соціально-емоційного навчання (СЕН).

Програма базується на найновіших розробках нейробіології. Діти та підлітки нині переживають дуже великий стрес, як і дорослі. Великою мірою цей стрес спричинений соціальними чинниками: вони хвилюються, як їх сприймають однокласники, вони не завжди вміють правильно виразити свої емоції. У Програмі пропонується ряд технік, які дають змогу управляти своїм рівнем стресу. Завдяки цій Програмі між дітьми і педагогами вибудовується довіра, яка у свою чергу допомагає їм знизити рівень стресу, оскільки вони можуть ділитися своїми відчуттями зі своїми однокласниками та вчителями.

Програма СЕЕН вже апробована в країнах Америки, Європи та в Індії. У всьому світі її спробували понад 500 педагогів, і всі — і педагоги, і діти, і батьки – залишилися задоволеними і визнали її продуктивність та необхідність у сучасній освіті. Спеціально ж проведені дослідження засвідчили, що використання програми в закладі освіти уможливило підвищення успішності навчання мінімум на 11% та знижує випадки цькування мінімум на 10% [8].

Розвиток стресостійкості – пункт, який робить СЕЕН особливо актуальним за часів пандемії. Нині дослідження та опитування регулярно доводять: людям потрібні навички протистояння стресу, а особливо дітям.

У 2019 році в Україні за ініціативи EdCamp Ukraine, за підтримки Міністерства освіти і науки України [6], за участі Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, Громадянської служби миру – GIZ Україна розпочалася загальнонаціональна дослідницька програма, мета якої – апробувати Програму СЕЕН та поєднати її з кращим українським досвідом навчання м'яких навичок.

2-6 жовтня 2019 року педагоги із 23 областей України пройшли тренінги з розробниками програми з Університету Еморі (США) та українськими експертами-консультантами проєкту. У 2020-2021 навчальному році розпочалось пілотування Програми соціально-емоційного та етичного навчання [13].

Чернігівську область у пілотному експерименті представляє гімназія №31 гуманітарно-естетичного профілю (шкільний координатор Програми – Олена Кондратенко, учитель української мови та літератури гімназії). Обласним координатором програми є Інна Кончиц – методист відділу виховної роботи та здорового способу життя (з 01 вересня 2021 року – відділ виховної роботи та позашкільної освіти) ЧОППО імені К.Д.Ушинського.

Програмою проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою: «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання» на базі закладів загальної середньої освіти України на листопад 2019 – грудень 2024 років передбачено 4 етапи:

I (організаційно-підготовчий) етап – жовтень 2019 року – жовтень 2020 року;

II (концептуально-діагностичний) етап – листопад 2020 року – жовтень 2021 року;

III (формульвальний) етап – листопад 2021 року – жовтень 2024 року;

IV (узагальнювальний) етап – листопад-грудень 2024 року.

Згідно із Програмою проведення експерименту в січні 2020 року в гімназії було проведено інформаційну компанію для усіх учасників освітнього процесу в групах у Viber, на сторінці гімназії у Facebook, на батьківських онлайн-зборах тощо.

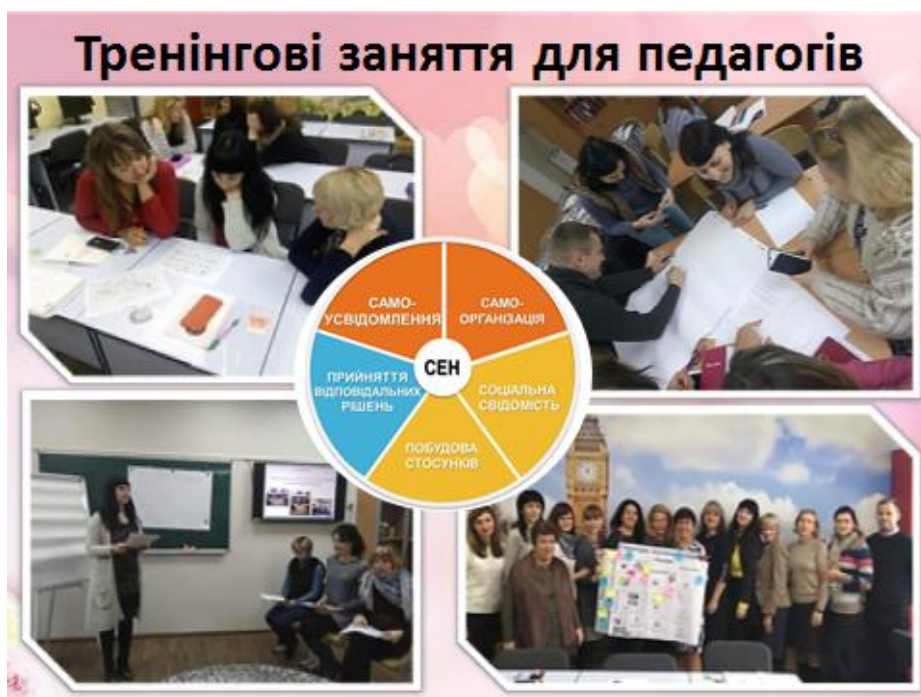
З жовтня 2020 року в гімназії працює творча група педагогів (7 осіб, у тому числі психолог та соціальний педагог). Педагоги щоквартально обговорюють питання планування роботи за Програмою СЕЕН, особливості використання практик СЕЕН під час уроків, виховних годин, батьківських зборів. Психолог та соціальний педагог систематично здійснюють моніторинг результативності впровадження Програми, надають психологічну допомогу та підтримку здобувачам освіти, педагогам, батькам.

В експерименті беруть участь 17 педагогів. Програма реалізується в межах шести класів, у тому числі: 8-х класів – 3, 7-х класів – 1, 5-х класів – 1 (усього 179 здобувачів освіти).

Протягом 2020-2021 навчального року для педагогів гімназії, що долучилися до експерименту шкільним координатором Програми було проведено ряд інформаційно-консультативних та навчальних зустрічей з елементами тренінгу: «Загальний огляд структури. Співпереживання як центральна категорія програми», «Самовідчуття. Зона стійкості. Навички стійкості», «Співпереживання. Взаємозалежність», «Практики СЕЕН в умовах карантину».

На засіданнях педагогічних рад гімназії розглянуто питання «Формування соціально-емоційних та етичних навичок на уроках української літератури» (січень, 2021р.), «Соціально-емоційні та етичні навички для створення дружньої атмосфери в класі» (березень, 2021р.).

Моніторинг результативності впровадження Програми засвідчив, що ставлення усіх учасників освітнього процесу гімназії до СЕЕН в цілому позитивне. Педагогічний, учнівський та батьківський колективи усвідомили необхідність

та батьківський колективи позитивно сприйняли Програму, формування емоційної стійкості, співпереживання та

Програма СЕЕН в дії (робота з батьками)

продуктивну роботу тощо. Батьки відмітили, що впровадження програми СЕЕН в практику роботи гімназії змінило формат проведення батьківських зборів і, у свою чергу, сприяло налагодженню партнерських відносин між класним керівником і батьками щодо виховання дітей.

У жовтні 2021 року закінчується II етап освітнього експерименту. Через пандемію, на жаль, повноцінно працювати не було можливості, але впровадження Програми продовжувалося і за умов дистанційного навчання. Вважаємо, що спільні зусилля колективу закладу щодо впровадження СЕЕН у освітній процес гімназії є успішними, що підтверджено результатами і супервізії (серпень 2021).

З метою поширення інформації про Програму СЕЕН протягом 2020-2021 року для методистів/консультантів, спеціалістів місцевих органів управління освітою; заступників директорів з виховної роботи, педагогів-організаторів та інших категорій педагогічних працівників закладів загальної середньої та позашкільної освіти області відділом виховної роботи та здорового способу життя ЧОППО імені К.Д. Ушинського було проведено ряд онлайн-заходів.

09 грудня 2020 року на обласному онлайн-вебінарі «Методичний діалог: проєктування професійного розвитку педагогів з питань виховної роботи в умовах карантину та обмежувальних заходів», шкільний координатор Програми – Олена Кондратенко, учитель української мови та літератури гімназії №31

взаємозалежності та використовують практики СЕЕН під час освітнього процесу та в особистому житті.

Педагоги закладу під час проведення уроків з основних дисциплін, виховних годин (День щастя, День благодійності, День добра тощо), вирішення конфліктних ситуацій, надання психологічних консультацій використовують практики СЕЕН для переключення уваги, зняття емоційної напруги, налаштування на

Програми СЕЕН в дії (уроки, виховні заходи)

гуманітарно-естетичного профілю ознайомила учасників зустрічі не тільки зі змістом та особливостями впровадження в практику міжнародної Програми з формування м'яких навичок СЕЕ-навчання, а й запропонувала модель системи роботи закладу загальної середньої освіти в умовах реалізації Програми. Враженнями від реалізації Програми та власним досвідом роботи поділилась Наталія Колотіло, заступник директора з виховної роботи гімназії № 31 гуманітарно-естетичного профілю, учитель гімназії, класний керівник, мама. Вона наголосила на ефективності використання елементів Програми на уроках, на необхідності залучення батьківської спільноти до участі у впровадженні Програми.

23-24 лютого 2021 р. під час обласного майстер-класу «Наш бренд – педагогічна майстерність і талант» Олена Кондратенко презентувала систему роботи гімназії із впровадження Програми СЕЕН педагогічним колективом, батьками, учнівством.

Учасники зустрічі долучилися до практик на розвиток стресостійкості та гнучкості: «Ресурсність», «Миттєва допомога», «Заземлення», «Прояв доброти» тощо, взяли активну участь в обговоренні своїх емоцій, відчуттів та поділились враженнями від онлайн-зустрічі. Протягом 2021 року під час підвищення кваліфікації педагоги закладів загальної середньої освіти області (заступники директорів з виховної роботи, педагоги-організатори) ознайомились зі змістом Програми СЕЕН, досвідом роботи педагогів пілотного закладу та опанували практики СЕЕН.

Висновок. Програма соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН, Learning Social Emotional and Ethical (SEE) Learning) – це інструмент розвитку м'яких навичок або «soft skills», а саме: уміння комунікувати, співпереживати собі й іншим, керувати своїми емоціями, працювати в команді, креативно й критично мислити, вести за собою і виважено йти за лідерами тощо. Таке навчання розвиває в учнівства усвідомленість, співпереживання та залученість.

На практиці це – набір вправ, які можна інтегрувати в урок або проводити як окреме заняття. Не менш важливого значення набуває підготовка педагогів до впровадження Програми. Досвід роботи гімназії №31 гуманітарно-естетичного профілю довів, що немає нічого неможливого, коли усвідомлюєш значимість того, що робиш і маєш бажання вчитися «протягом усього життя».

Що п'ять років оновлюються рейтинги Всесвітнього економічного форуму про навички, які будуть затребуваними [9]. На нашу думку, м'які навички звідти не зникнуть – хіба що змінять назви. Адже, про яке, наприклад, аналітичне мислення чи інновації може йти мова без усвідомлення того, що відбувається у світі, без знань про себе та інших? Або, чи можливим є соціальний вплив, якщо ми не можемо комунікувати з іншими, вирішувати конфлікти. Тому одним із першочергових завдань Нової української школи є виховання в дітях емпатії та співчуття. Сучасних дітей треба вчити розуміти власні та чужі почуття, звертати увагу на складність та унікальність особистості.

Використані джерела

1. Денисенко М. П., Давиденко Н. В. Теорія поколінь та який її вплив на сучасний бізнес. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 46-49.
2. Деніел Гоулман Емоційний інтелект. Вид. «Vivat». 2018. 512 с.
3. Маршалл Розенберг «Ненасильницьке спілкування. Мова життя». Вид. «Ранок». 2020. 256 с.
4. Сапа А.В. Поколение Z – поколение эпохи ФГОС. *Инновационные проекты и программы в образовании*. 2014. №2. С. 24-30.
5. Сура Гарт, Вікторія Киндл Годсон «Шанобливі батьки, шанобливі діти. 7 ключів до перетворення сімейного конфлікту на співпрацю». Вид. «Ранок». 2020. 240 с.

Електронні ресурси:

6. Наказ Міністерство освіти і науки України №1431 від 18.11.2019 р. «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою: «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання» на базі закладів загальної середньої освіти України на листопад 2019 – грудень 2024 років» URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2019/11/19/1431-vid-18112019.pdf>
7. Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>
8. Вибрані матеріали міжнародної програми з формування м'яких навичок СЕЕнавчання / За загальною редакцією О. Елькіна, О. Масалітіної, Я. Фюрста. Харків: Дім реклами, 2019. Спеціально для П'ятої національної (не)конференції для шкільних педагогів EdCamp Ukraine 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2019/07/07/CEE-PRINT.pdf>
9. Навички майбутнього: що потрібно буде вміти, аби мати гарну роботу в 2025 році. <https://nus.org.ua/view/navychky-majbutnogo-shho-potribno-bude-vmity-aby-maty-garnu-robotu-v-2025-rotsi/>
10. Навички XXI століття та умови їх формування і розвитку для молоді URL: <https://dismp.gov.ua/navychky-khkh-stolittia-ta-umovy-ikh-formuvannia-i-rozvytku-dlia-molodi/>
11. Солдатова Г. Покоління Z: психолог розповіла, як Інтернет змінив сучасних дітей. URL: <https://ukr.media/science/272956/>
12. How robots change the world. What automation really means for jobs and productivity URL: <https://resources.oxfordeconomics.com/how-robots-change-the-world?source=recent-releases>
13. Що таке програма соціально-емоційного та етичного навчання і як вона працює URL: <https://nus.org.ua/articles/shho-take-programa-sotsialno-emotsijnogo-ta-etychnogo-navchannya-i-yak-vona-pratsyuje/>
14. «Soft skills – невід'ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті». Тези доповідей міжвузівського науково-методичного семінару. Київ.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 90 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/f5e21f8fa4b196951d084e7e586ab122.pdf>
15. Якоб Фюрст Практичне впровадження педагогіки миру і НУШ: кейс соціально-емоційного й етичного навчання в Україні // Teach Peace! Миротворча Освіта для Нової Української Школи. Збірка статей /За загальною редакцією К. Зезюліної та І. Ландес. Дніпро, 2021. 100 с. URL: https://developeastua.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%AD%D0%BB_Teach-Peace.pdf